

*Ona yurtimning jasur
farzandlariga bag'ishlayman.*

Toshtaqalik qilichboz yoki muqaddima

Toshtaqa qishlog'i Yelkantog'ning tik va zabardast goyalari bilan uch tarafdin qurshab olingan. Yuqoridan turib qarasangiz, qishloq afsonaviy devlar tulporidan tushib qolgan bahaybat taqaning o'rtasida turganga o'xshab ko'rinadi.

Taqaning ochiq qismini Qo'chqorsoyning asov to'lqinlari keskir shamshirdek to'sib turar, bu soy kunchiqardagi qoya ustidan taralib tushadigan sharsharaning davomi bo'lib, kunbotardagi o'rkach ostiga yetganda, aylana hosil qilgancha shimolga tomon burilib ketardi. Jannatariqdan oqadigan bir tegirmon suv sharshara bo'lib pastga tushgach, birdan ulkan soyga aylanib qolishi qishloqqa birinchi marta kelganlarni qattiq hayronlikka solar, sharshara ostidan biqillab buloq chiqib turishi faqat shu yerda yashaydigan kishilargagina ma'lum edi.

Qishloqning pastqam imoratlar tobora siyraklashib borgan janubiy qismida Yelkantog' etaklariga qadaluvchi barra yaylov o'txo'rlar oldiga yoyib qo'yilgan ulkan dasturxondek yastanib yotardi. Tog' cho'qqilari ostiga qurilgan pillapoyani eslatuvchi o'rkachlarning birinchisi pistazor bo'lib, uning kungay joylarida isiriqlar g'ujg'onlanib o'sar, bu yerning har bir giyohi shifobaxsh edi.

Ikkinchi o'rkachga ko'tarila borganingiz sari, yolg'iz-yorti archalar uchrayotgandek tuyuladi, lekin nafasni rostlab olish uchun biroz to'xtalib, atrofga

nazar solgan paytingizda qalin o'rmon ichiga kirib qolganingizni sezib, birdan hayratga tushasiz. Engashvolib yuqoriga ko'tarilishning mana shunaqa g'alati sehri bor.

Bu o'rkachga qadam bosgan kishi yer yuzida nasli kamayib ketayotgan popukdor hilolkakliklarning tiniqib sayrashini eshitib, huzur qilganicha beixtiyor ayiqtovonlar og'ushiga yonboshlaydi. Keksa ovchilar bu noyob parranda galasi Jandag'orda qishlab, o'sha joyda bolalashsa kerak deb taxmin qilishar, chunki g'or ichida hilolkakliklarning rangdor patlari to'zg'oqdek sochilib yotardi.

Undan keyingi o'rkachni toshtaqaaliklar «Kashta» deb atashadi. O'rkachda qizil, sariq, pushti lolalar oila-oila bo'lib ochilar, bodroqdek gullagan chechaklar ko'k mato ustiga sochilgan turfa- bo'yoq qog'oz tangachalarni eslatar, hatto bu yerning kapalaklari ham rango-rang edi. Yelkantog'ning yam-yashil o'rkachlari uzra qad ko'tarib turgan kumush cho'qqilar «Kashta»dan yanada ko'rkamroq ko'rinar, bu manzaraga mahliyanib boqqan kishining ko'z o'ngida sokin dengiz ufqini qamrab olgan sonsiz yelkanli qayiqlar tizmasi namoyon bo'lardi.

Mustahkam qal'ani eslatuvchi bu jannatmakon qishloqqa faqat bitta yo'l orqali kirish mumkin edi. Qo'chqorsoy ustiga qurilgan ko'hna osmako'prik Toshtaqaning faxriy darvozasi hisoblanadi.

Biz o'zimizni o'sha osmako'prikda turgandek faraz qilaylik. Ko'prikdan picha nariroqdagi yapasqi xarsang ustiga o'tirib olib, ko'piktil to'lqinlarga oyoqlarini objuvoz to'qmoqlaridek galma-gal chapillatib urayotgan qiyg'irko'z bola qissamizning bosh qahramoni Alamazondir.

«Alamazon» toshtaqaliklar shevasida gurkirab yonayotgan gulxanni anglatadi. To'y va bazmlarda uyqusizlikdan gandiraklab yuruvchi qishloq bolalari uchun davra o'rtasidagi gulxanga moy sepilgan chog'da «alamazo-o-n, guldiramazon» deb chapak chalib irg'ishlashdan ortiqroq zavq bo'lmas, bu qiyqiriqlar muntazam ravishda qissamiz qahramonining jig'iga tegib kelar, shu tufayli u biron bahona topib, bu an'anaviy marosimni ommaviy shapatibozlikka aylantirib yuborish payida yurardi.

Alamazon uchta narsani xush ko'radi: birinchisi – futbol o'ynab charchagach, cho'zilvolib kitob o'qish; ikkinchisi – kitobda o'qiganlari haqida miriqib xayol surish va xayol surishdan junbushga kelgan tuyg'ularini qog'ozga to'kib she'r mashq qilish; uchinchisi – oq qog'ozga termilishdan ko'zi tinganda dunyodagi barcha tashvishlardan voz kechib, sillasi quriguncha yana to'p tepish. Lekin kishi o'z istaklariga osonlikcha erishganini hali hech kim ko'rmagan. Bu fikrni jumladan Alamazon ham tasdiqlashi mumkin. U to'p tepaverib, tuproqqa belanib qaytgan chog'da ayasidan «quloqcho'zma» oladi; yoshiga to'g'ri kelmaydigan kitoblarni o'qigani uchun akasi tiraqaylatib quvib qoladi; xilvatroq joyga pisib olib she'r mashq qilish va uzoqroqqa cho'zilgan sang'ishlar esa dadasining shimdan kamar sug'urishi bilan yakunlanadi. Bu yetmaganidek, bolakayning allaqachon to'qsonni urib qo'ygan buvisi har uchala holatda ham «bu mahmadananing tizginini tortib qo'yish kerak», deb tergaguvchilarga dalda berib turadi. O'zingiz sezib turibsizki, qahramonimizning me'dasiga tegib ketgan narsa mehribonlari tomonidan qilinadigan ta'qiblardir.

Hammadan ham odamlarga o'xshab xohlagan kitobini tanlab o'qiyolmasligi Alamazonga juda alam qilardi. Bolafaqir Chipollino, Buratino, Tom Soyer, Gek Finn, Ravshanbek, Alpomish kabi qahramonlar bilan «Alifbe»ni yod olgandan buyon olishadi. «Robinzon Kruzo» bilan «Maugli»ni azbaroyi boshqa durustroq kitob yo'qligidan uch-to'rt martalab o'qib chiqdi.

Oxiri, bir kuni tavakkal qilib, akasining kitob taxmoniga hujum boshladi. Taxmonning Alamazon uchun taqiqlab qo'yilgan qismidan «O'tkan kunlar» degan kitobni shartta sug'urib oldi-yu, uch kun yayrab mutolaa qildi. Bu voqea bundan roppa-rosa ikki yil burun, u beshinchi sinfni tugallab, xuddi hozirgidek ta'tilga chiqqan paytda yuz bergan edi.

Kunlar o'taverdi. U akasidan hadiksiray-hadiksiray «Sarob», «Choliqushi» va «El qizi»ni o'qib chiqdi. «Anna Karenina»ning birinchi qismini tugallay deb turganda nihoyat o'sha xunuk ish sodir bo'lib, akasi uni bexos qo'lga tushirdi. Bu — qahramonimizni kelgusida kutayotgan o'nlab ko'rguliklarning boshlanishi edi xolos.

Bolalar uchun yozilgan kitoblardan Alamazon odamlarga yaxshilik tilashni o'rgangan, haqiqat va ezgulik yolg'on va olchoqlik ustidan g'alaba qilishi muqarrarligini tushunib yetgan edi. Kattalarga atalgan kitoblarni o'qigan sayin unda odamlarga bevosita yaxshilik qilish istagi kuchaya bordi, haqiqat va ezgulikning g'alaba qozonishi uchun yolg'on va olchoqlikka qarshi kurashish lozimligini tobora chuqurroq anglay boshladi. U odamlarga iloji boricha yirikroq yaxshilik qilish va uning bu ishi kam deganda butun bir mamlakat miqyosida katta «shov-shuv»ga sabab bo'lishini istardi.

Alamazonning yana bir g'alati xislati shu ediki, biron-bir kitobni o'qib chiqqach, undagi bosh qahramonga beixtiyor taqlid qila boshlardi. Masalan, u «Gamlet»ni o'qib yurgan pallada biroz parishonxotir va bosiq bo'lib qoldi. Muallimlar, «shumtakaga insof kirganga o'xshaydi», deb sevinib yurishganda u «Shum bola»ni o'qishni boshlab yubordi-yu, yana aynib ketdi. «Spartak»ni tugatgandan keyin esa yog'och qilich bilan sinfdoshi Karim ko'chirmachining boshini yorib qo'ygani haqida butun qishloqqa «mish-mish» tarqaldi. Bundan xabar topgan maktab qilichbozlik to'garagining rahbari, «menga mana shunaqa tirishqoq talaba kerak edi», deb uni zo'rlab to'garakka a'zo qildi.

Dadillik va chapdastlik Alamazonning tug'ma qobiliyati edi. Ko'p o'tmay u o'zi istamagan holda (uning ko'ngli hamon futbolni tusardi) maktabda dovrug' taratgan shamshirchi bo'lib qoldi. Boshlang'ich sinfdagi bolalar uni ko'rganda, «ana, eng zo'r qilichboz kelyapti», deb o'zaro shivirlashib qo'yishardi. Lekin, qilichbozlikdan qancha obro'-e'tibor topgan bo'lmasin, raqibga «ukol» sanchish o'zgalar darvozasiga to'p kiritishchalik zavq berolmasdi unga. Shu boisdan bo'lsa kerak, Alamazon bora-bora to'garakdagi mashg'ulotlarga nomuntazam keladigan bo'lib qoldi. «Alvido, qurol!» degan kitobni o'qib chiqqandan keyin esa, qilichbozlikdan butunlay voz kechib, yana futbolga berilib ketdi.

Yanglishmasam, siz bilan biz hozircha Qo'chqorsoy ustidagi osmako'prikda turibmiz. Uyoq-buyoqni kuzatishda davom etaylik. Alamazonidan to'rt qadamcha narida so'ppayib o'tirvolib, soy yoqasida shig'il-shig'il pishgan ituzumlarni kaplab yutayotgan

lavoqqina bola bosh qahramonimizning injiq piyodasi Eshmat ishma bo'ladi.

Eshmat o'zini ortiqcha urintirib yuradigan laqma bolalardan emas, faqat bitta narsani xushlaydi va bor-yo'g'i bittagina narsani yoqtirmaydi. U yashashni to'yib-to'yib ovqatlanish deb tushunadi va shu nuqtai nazardan qarab, kavshanishni haddan ziyod yaxshi ko'radi.

Maktabga qabul qilinmasdan avval Eshmat biron narsani astoydil yomon ko'rmagan. Lekin sinfga «Arifmetika» o'qituvchisi kirib kelgan birinchi kundayoq dunyoda odamlarning asabini egovlash uchun ataylab yaratilgan yovuz vositalar mavjudligini u darhol fahmlab yetdi. Qitmir arifmetik raqamlar mujmal algebraik belgilarga aylana borgani sari Eshmatning matematikaga bo'lgan munosabati tobora sovuqlasha boshladi, oxiri bu fanni insoniyatning dushmani deb bildi.

Endi osmako'prikdan asta uzoqlashaylik-da, kelgusida g'aroyib voqealarni boshdan kechirishi lozim bo'lgan qahramonlarimizni o'z hollariga qo'yaylik.

Eshmatning Frensis bo'lgani

– Nimalarni o'ylayapsan, vey, Alamazon? – ituzumni kaplayotib so'radi Eshmat.

– Xazinani.

– Iye-iye, qanaqa xazina?

– Qanaqa bo'lardi, rostakami-da, – oyog'ini suvdan olib, sherigi tomonga o'girildi Alamazon. – Nima, kitobni o'qib bo'lmadingmi hali?

– O'qib ko'rdim.

– Shundan keyin ham xazina to‘g‘risida o‘ylamayapman degin?

Alamazon ta‘tilning dastlabki kunlarida Jek Londonning «Uch qalb» degan kitobini o‘qib chiqqan, qorong‘i g‘or vahimalarini zarracha pisand qilmaydigan, hatto o‘lim dahshatidan ham titramaydigan quvnoq va qaysar xazina qidiruvchilar jasorati uni qattiq hayajonga solgandi. Shundan so‘ng «Uch qalb»ni maqtab-maqtab Eshmatning qo‘liga tutqazdi. Qiziq! U kitobni o‘qib tugatibdi-yu, baribir ituzumdan boshqa narsani o‘ylamayapti.

– Yo‘q narsaga boshimni og‘ritib jinni bo‘pmanmi?
– kavshanganicha javob qildi Eshmat. So‘ng lunjidagini yutib, qo‘shib qo‘ydi. – Ochig‘ini aytsam, o‘sha xazina axtaradig‘onlaring menga yoqmadi. Tillo topaman deb o‘lib ketishlariga bir bahya qoldi-ya. Tag‘in och qopketishganini aytmay-sanmi.

– Bir o‘ylab ko‘rgin-a, – jahlini ichiga yutib, iloji boricha silliqroq gapirishga tirishdi Alamazon, – hinduning g‘orida xazina bo‘ladi-yu, o‘zbeknikida bo‘lmaydimi? Qulog‘imni garovga tikib aytamanki, o‘zimizning Jandag‘orda ham xazina bijib yotibdi. Uni topadigan odam yo‘q, xolos.

Alamazonning oftobda qoraygan yuzlarida kuldargich o‘ynadi.

– O‘sha xazinani topib olsak bormi, heh-hey, odamlarga qancha yaxshiliklar qilish mumkin bo‘lardi-ya!

Keyin u, asosan, qanday yaxshiliklar qilish mumkinligini sanay boshladi. Birinchi galda yaylov etagiga o‘n ming kishilik stadion quriladigan bo‘ldi.

– Iye-ye – taajjubdan ko‘zlari olaydi Eshmatning, – qishlog‘imizdagi odam ja borsa ikki mingtadir. Boshingga urasanmi munaqa stadionni?

– Keyinchalik odam ko‘payib ketadi, – sira ikkilanmay bashorat qildi Alamazon. – Masalan, Orif tog‘aning o‘n bitta bolasi bor. Uning har qaysi bolasi yana o‘n bittadan bola ko‘radi. Bolalarining bolalari yana o‘n bittadan. Hisoblab ko‘r-chi.

Eshmat o‘zini matematika darsida o‘tirgandek his etib, aftini bujmaytirdi. Alamazon o‘zicha xomcho‘t qilib ko‘rsa, bunaqada odam juda ko‘payib ketarkan. Qishloqda esa joy tor. Shunda u topilishi mo‘ljallanayotgan xazina hisobidan birmuncha ko‘pqavatli uy qurib tashlash kerak degan qarorga keldi. Marmar devorli kattakon choyxona qishloq qariyalari ko‘p to‘planadigan guzarda qad ko‘taradigan bo‘ldi. Hamma ko‘chalarga asfalt yotqizilib, Qo‘chqorsoy ustidagi ko‘prik yangilanishi kerak edi. Ko‘prikning panjaralari sof kumushdan bo‘larmish. Eshmat shu to‘polonda qishloqqa besh qavatli oshxona ham qurib qo‘yish kerakligini qistirib o‘tdi.

– Ahmadali otaga atab terak bo‘yi haykal o‘rnatamiz, – qat‘iy ahd qildi Alamazon.

Butun umri boshlang‘ich sinflarga dars berish bilan o‘tgan Ahmadali Obidiy bundan ikki yilcha burun, pensiyaga chiqishiga bir oygina qolganda qo‘qqis vafot etgandi. Uning sobiq o‘quvchilaridan ikkitasi urushda qahramon bo‘lgan, bittasi hozirda vazir, yana bittasini shahardagi yog‘ zavodida direktor deyishadi. Uzoqqa borib o‘tirmaylik, shaxsan Alamazonning o‘zini ham birinchi sinfda Ahmadali ota o‘qitgan.

«Yana nima qilsam ekan? – o‘ylanib qoldi Alamazon. So‘ng o‘zicha qo‘l siltab qo‘ydi. – Ha, mayli, xazina topilgandan keyin tuzukroq o‘ylab ko‘rarman. Mirzaqand piyon vaysaganidek, puling ko‘paygan sari sarfing ham oshib boraveradi».

– Boramizmi, oshna? – Eshmatning ko‘ziga tikildi Alamazon.

– Qayaqqa?

– Qayoqqa bo‘lardi, xazinani topgani-da.

– O‘zing boravur, – iyak otib ming‘irladi Eshmat.

– G‘orda pishirib qo‘yibdimi?

– Qo‘rqoq! Tag‘in seni Frensis deb chaqirmoqchi bo‘lib yuribman-a. Xayf senga bu nom.

«Uch qalb»dagi xazina qidiruvchilar orasida ikki asosiy qahramon bo‘lib, ulardan birining ismi Genri, ikkinchisiniki Frensis edi. Frensis! Agar imkonini topsa, Eshmat o‘zining «Ishma» degan xosiyatsiz laqabini jon-jon deb Frensisga almashtirgan bo‘lardi. U o‘ylanib qoldi.

Eshmatga bu nomni va‘da qilishdan oldin Alamazon ham anchagina bosh qotirgandi. Uning fikriga ko‘ra Eshmat na Genrilikka loyiq edi, na Frensislikka. Ikkala nomga ham faqat Alamazonning o‘zigina munosib edi. Ammo insof yuzasidan bittasini baribir Eshmatga berishga to‘g‘ri kelardi.

«Mayli, unga bittasini beraman, – ko‘nglidan o‘tkazdi Alamazon. – Lekin mendan ortganini oladi».

U avval Frensislikni tanladi. Frensis – aqlli, botir. Buning ustiga aslzoda. Genri-chi? U ham mard va jasur bo‘lsa-da, Frensisdek sermulohaza emas.

Shu payt kitobdagi bir voqea dabdurustdan Alamazonning esiga tushib qoldi. Unda, yengilganning qulog‘ini kesib olish sharti bilan bo‘lgan olishuvda Genri Frensisdan g‘olib kelgan va raqibining qulog‘ini kesmay oliyjanoblik qilgan edi. Birgina shu narsa Frensisning bor afzalliklarini sariq chaqaga chiqarib qo‘ydi. Alamazon Eshmatdan ko‘ra madaniyatsizroq bo‘lishga chidashi mumkin edi, ammo olishuvda kelib-

kelib shu ishkambadan mag'lub bo'lishdek isnodni o'z gardanida ko'tarib yurolmasdi. Xullas, u Genrilikni tanladi.

– Darrov jirrakilik qilavurma-da, – dabdabali laqabni o'zlashtirib olish umidida keskin muloyimlashdi Eshmat. – Jandag'oringda tillo bormikin o'zi?

– Bor. Ishonmasang, qulog'imni garovga qo'yaman. G'orning oxirida Zimistonsaroy degan joy bor deyishadi. Xazina o'sha yerda bo'lishi kerak.

– Sen olvoladig'on narsalarimizni lo'nda gapirmaypsan, – g'orga borishga rozi ekanligini bildirish bilan birga, nafi uchun qayg'urishni unutmadi Eshmat. – Nima, qornimiz ochmaydimi?

– Tashvishlanma, men piyodalarimning g'amini yeb qo'yganman, – Alamazon shunday deya xarsang ustiga chiqib, qaddini rosladi. Keyin boshini baland tutib, tantanavor ohangda e'lon qildi. – Tayyorlan, Frensis! Muqaddas yurishni boshlaymiz. Oldinda – Jandag'or!

Ular ertasi kuni barvaqt safarga o'tlanishdi. Pista-zordagi changallarga bet-qo'lini tatalatib yurmaslik uchun Alamazon Eshmatni kunchiqardagi qoyalarga tirmashgan ilonizi so'qmoqqa yetakladi. Ular sharshara yonidan yuqoriga ko'tarilib olishgach, Jannatariq yoqalab Yelkantoqqa chiqa boshlashdi. Bu ariq Jandag'orning shundoqqina ustidan oqib o'tardi.

Zimistonsaroy

G'orning ichi sovuq va namxush edi. O'zidan kuchliroqlarga yem bo'lgan hayvonlarning qoqmochoq suyaklari oyoq ostida qalashib yotar,

hilolkakliklarning to'zg'oq patlari kishi nafas olayotgan paytda goh labga kelib yopishar, goh burunni qitiqlardi.

Tugmachiroqlarni yoqib olgan xazina qidiruvchilar g'orga sarbozlardek kekkayib kirishgan bo'lsa, jinday o'tgach engashib, keyinroq bukchayib yurishga majbur bo'lishdi. Oxiri, sirkdagi qiziqchilarga o'xshab, emaklay boshladilar.

– Ke, oshna, picha tamaddi qilvolaylik, – ancha emaklashgach, tuynukning kengroq yerida to'xtalib dedi Alamazon. – Balki bunaqa qulay joy boshqa uchramas.

Eshmat hansiraganicha, indamay yonboshladi. Alamazon tugmachiroqni yoqib, kavakdagi tokchaga qo'ydi-da, osmaqopchiqning og'zini ochdi. Qattiq nonga qo'shib ozginadan kalla go'shti va tuxum yeyishdi. Keyin suvdonga yopishishdi.

Ovqatlanib bo'lishgach, g'orning tobora torayib, tuynukka aylanib borayotganini nazarda tutgan Alamazon osmaqopchiqni shu yerda qoldirib ketish kerak degan qarorga keldi.

– Suvdonni olib, cho'ntaklarga ozginadan qattiq non solvolamiz, – dedi u buyruq ohangida.

Eshmatning Frensislikdan ko'ngli sovib bora-yotgandi.

Bu yerda bekordan-bekor emaklab yurish g'irt ahmoqlik ekanligini ochiq gapirishga botinolmagan Eshmat qurbaqaga o'xshab o'zimizni xor qilib yuramizmi, degan ma'noda gap boshladi va silliqqina qilib, orqaga qaytish haqida taklif kiritdi.

– Galvars! – shu zahoti uni jerkib tashladi Alamazon. – Biz orqaga qaytsak, Ahmadali otaga kim haykal o'rnatadi? Stadion-chi?

– Jichcha shoshilmasang, davlatning o‘zi bizga kelishgan bitta stadion qurib berardi.

– Davlatga o‘ligingni ham ortvol, – o‘shqirdi Alamazon. – Sendaqa tekinxo‘rlar ko‘payib ketsa, davlatning uyi kuydi deyaver. Kimligingni aytaymi hozir?

Eshmat «kerakmas» degandek noxush qo‘l siltadi. Agar Alamazon istasa, xohlagan odamini har qanday yo‘l bilan aybdor qila olishini u yaxshi bilardi. «A» sinfda o‘qiydigan Bo‘tavoy degan bolaning bo‘yniga yo‘q narsadan ayb qo‘yganini Eshmat o‘z ko‘zi bilan ko‘rgandi.

O‘shanda Alamazonning behiga otgan toshi qaytib tushib, daraxt tagida turgan Bo‘tavoyning peshanasini g‘urra qilgan edi. Surishtiradigan bo‘lsangiz, duvonadan tortib donishmandgacha gunoh Alamazonda deb aytadi. Alamazon esa, Bo‘tavoyni yupatish o‘rniga birdan unga dag‘dag‘a qilib qolsa bo‘ladimi!

– Nega fizikani o‘qimaysan? – deya do‘q ura boshladi u Bo‘tavoyga. – Nega dars vaqtida anqayib o‘tirasan?

Bo‘tavoy dars paytida anqayib o‘tiradimi, yo‘qmi – bunisini bilmaymiz-u, lekin Alamazonning gapidan keyin u haqiqatan ham anqayib qoldi. Eshmat ham g‘urra bo‘lgan boshga fizikaning qanday daxli bo‘lishi mumkinligini tushunolmay garang edi. Har holda daxli bor ekan.

– O‘qishim bilan nima ishing bor? – ko‘zyoshini arta turib chiyilladi Bo‘tavoy. – Nima demoqchisan?

– Fizikadan baloni ham bilmaysan demoqchiman.

– Bekorlarni aytibsan! – aytayotgan gapi o‘z boshiga kulfat bo‘lib yog‘ilishini xayoliga ham keltirmay shang‘illadi Bo‘tavoy. – «Besh»ga bilaman o‘sha fizikangni.

– Bundan chiqdi, yerning tortish qonunini ham bilar ekansan-da, – battardan qizishdi Alamazon. – Voy, mug‘ambir! Voy, muttaham! Tepaga otilgan toshning yerga qaytib tushishini bilarkansan-ku!

Bo‘tavoyning tili g‘o‘ldirab qoldi. Bundan foydalangan Alamazon po‘pisani yanayam kuchaytirib yubordi.

– Nega daraxtning tagidan qochmading? Nega men otgan toshning tagiga qasddan burningni tiqasan? Yo meni dadamga kaltaklatmoqchi bo‘luvdingmi? Niyating shumidi hali?

Bechora Bo‘tavoy o‘shanda nima deyishini bilmay, ko‘zi go‘layganicha turib qoluvdi.

Eshmat ana shularni hisobga olib, Alamazon bilan bahslashib o‘tirmadi.

– Iye-ye, darrov qizishavurma, – dedi u, tezdayoq yuvvoshlanib. – Shunday... bir aytdim qo‘ydim-da.

G‘or tobora torayib bordi. Ular endi echkiemar singari qorinlarini yerga ishqab emaklay boshladilar. Buning ustiga toza havo kamligi tufayli nafas olish ancha og‘irlashib, xazina qidiruvchilarning kiyimboshlari quyilib kelayotgan terdan shilta bo‘lib ketdi.

– Ke, endi qaytovraylik, – yana iltijo qildi Eshmat. – Bu turishda biror joyda qisilib qopketmaylik tag‘in.

– Qo‘rqma, tuynuk hali keng, – dedi Alamazon. – Xazina endi uncha uzoq bo‘lmasa kerak.

– Meni haliyam anchagina laqillatding, – nihoyat ko‘nglidagini ochiq-oydin to‘kib soldi Eshmat. – Munaqa sassiq joyda tillo bo‘larkanmi?

– Sen xudbinsan!

– Nima desang diyavur, men qaytaman.

– Sotqin! – Alamazonning jazavasi tutib qoldi. – Xayf senga Frensislik, sen Eshmat ishmasan!

– Frensisingni pishirib yegin!

– Shunaqami? Unda jo‘nayqol! – baqirib berdi Alamazon. So‘ng oldinga emaklashda davom etarkan, qo‘shib qo‘ydi – Tezroq ket, qorangni boshqa ko‘rma-yin. O‘zi havo yetishmay turibdi, sen uni battar buzyapsan.

Eshmat orqaga qaytishini ham, oldinga emaklashini ham bilmay, ikkilanganicha ancha vaqt turib qoldi. Oldinga emaklash xatarli, orqaga yolg‘iz qaytish esa vahimali edi. U nochor olg‘a siljidi.

Tuynukning oxiri shunaqayam tor ediki, kallasini Zimistonsaroy tomonga chiqarganicha, zambarakka solingan o‘qdek qisilib qolgan Eshmatni Alamazon zo‘rg‘alatdan ichkariga sug‘urib oldi. Bu yer kishining bahr-dilini ochadigan darajada salqin va bahavo edi. Eshmat to‘yib-to‘yib nafas olarkan, kalamushning inidek tor tuynukda havo yo‘qligidan bo‘g‘ilib o‘lmaganining sababini nihoyat tushunib yetdi.

– Guvillayotgan nima? – xavfsirab so‘radi u, shilingan yelkalarini silayotib. – Chirog‘ingni yoqvorchi. Meniki anavi tort-tortda majaqlanib ketdi.

– Bu suvning guvillashi, – Alamazon tugmachiroq nurini ulkan g‘or shipidan guvillab tushayotgan shalolaga to‘g‘rilagan chog‘da, u kumush narvondek yarqirab ketdi. G‘ordagi oromijon muhitning sababchisi – ana shu zilol shalola hosil qilgan serko‘pik hovuz birdek limillab turar, ortiqcha suv qayerga sizib ketayotganini bilib bo‘lmasdi. Devorlari po‘panak bosib yotgan bu g‘or o‘zining shipga borib taqalgan archasimon tosh ustunlari, qator-qator xonalarni eslatuvchi son-sanoqsiz kavak-kandiklari bilan hashamatli va huvillagan saroyga o‘xshab ketardi. Tevarak-atrofda yarqiragan biron narsa ko‘rinmagach, Eshmatning xunobi oshdi.

– Tillo qani? – so‘radi u hovliqib.

– Saroyini topdik, uniyam topamiz, – beparvo javob qildi Alamazon.

Xazina qidiruvchilar duch kelgan kavakni bir boshdan timirskilashga tushishdi. Kalla suqilmagan kavaklar soni kamaygan sari Eshmatning to‘yib-to‘yib yig‘lashga bo‘lgan xohishi shuncha kuchaya bordi. Oxirgi kavak ham diqqat bilan titkilanib, bezovta qilingan kaltakesakning zorlanib chirillashi eshitilgan mahalda uning ko‘zlaridan yosh siza boshladi.

– Hech bo‘lmasa, bitta pachoc qumg‘on topganimizdayam alam qilmasdi, – piqilladi Eshmat. – Endi nima degan odam bo‘ldik?

– Buncha po‘ng‘illaysan, hey ishma! – o‘shqirib berdi Alamazon. Toshlarini titkilayverib ko‘chib va qonab ketgan tirnoqlaridagi og‘riq zo‘rayib, shu topda uning jahli chiqib turgandi.

Shundan so‘ng u Zimistonsaroyning chag‘ir devorlarini tugmachiroq yorug‘ida qaytadan ko‘zdan kechira boshladi. Tuynukning qarama-qarshi tomonidagi pastdan shipgacha cho‘zilgan yoriqqa ko‘zi tushib, yaqinroq bordi. Alamazon chiroq nurini ichkariga qaratdi va bir qarich kenglikdagi bu yoriq ikki quloch joygacha torayib borgandan keyin eshikdek jipslashib qolganini ko‘rdi. Yoshligida buvisidan eshitgan Ali Bobo haqidagi ertak qo‘qqis yodiga tushib, ikki-uch qadam ortga tisarildi-da: «Sim-sim, och eshigingni!» – deb qichqirdi. Tosh o‘rnidan siljimagandan keyin ham Alamazon umidsizlikka tushmadi.

– Bilasanmi, xazina qayerda, – qaysarlik bilan Eshmatni shalola tarafga yetakladi u. – Ana shu

hovuzning tagi oltinga to'lib yotipti. Ishonmasang, qulog'imni garovga qo'yaman.

Hujum qiluvchilarning fikriga ko'ra taxminan Zimistonsaroy o'ramida yotgan xazinani o'lja qilish uchun erta tongda Jandag'or og'zidan boshlangan jang-u jadal endi hovuzda davom ettirildi. Mazkur vaziyat o'pkaga iloji boricha ko'proq havo to'plab, mumkin qadar chuqurroq sho'ng'ishni talab etardi. Oxiri shu narsa aniqlandiki, hovuz tubidan olib chiqilgan bir necha hovuch «namunalar» tashqi ko'rinishdan Qo'chqorsoydagi shag'allarga judayam o'xshab ketarkan.

Muzdek suvga sho'ng'iyverib dildirab qolgan xazina qidiruvchilar shosha-pisha kiyimlariga burkanishdi.

– Endi dorini ishga solaman, – oxirgi o'qi qolgan jangchidek asabiy qiyofada cho'ntagini kavlay boshladi Alamazon. – Balki tog'am mendan xafa bo'lar, lekin boshqa ilojim yo'q.

Mashhur professor Og'abek Turkoniy Alamazonga tog'a bo'lardi. Professor dam olgani Hindistonga ketayotib, singlisini yo'qlab o'tish uchun kecha Toshtaqaqa kelgandi. Chamasi, u ertaga kechki payt shahar aeroportiga yetib borishim kerak, deyayotgandek bo'luvdi.

Alamazon kecha g'orga borish haqida Eshmat bilan kelishib olgandan so'ng, uyga qaytib, tog'asining yonida ancha gaplashib o'tirdi. Bir vaqt professor cho'ntagidan kumush quticha chiqarib, uni asta tokchaga qo'ydi. Alamazon uning nima ekanligini so'radi.

– Dori, – dedi tog'asi va jilmayganicha qo'shib qo'ydi. – Uni ichgan kishi xuddi ertaklardagidek niyat-maqsadiga yetadi.

– Do‘xtir tog‘angda ana shunaqa ajoyib dorilar bor, – kuldi Alamazonning oyisi. – Shuning uchun ham ishlari doimo oldinga yuradi.

Alamazonning allamahalgacha uyqusi kelmadi. Uning miyasida, «o‘sha dorini ichib olsang, xazinani albatta topasan», degan so‘z qayta-qayta takrorlanar, ichiga bir juft sarg‘ish tugmadori solingan kumush quticha ko‘zi oldida suratdek qotib turardi.

«Har ehtimolga qarshi dorilarni olvolsammikan? – o‘yladi u. – Yo so‘ramay olganim uchun tog‘am xafa bo‘larmikin? Be-e, do‘xtirlarda nima ko‘p, dori ko‘p».

– Iye-iyе, – ko‘zlari jovdirab, Alamazonning qo‘lidagi sarg‘ish tugmachalarga tikildi Eshmat. – Nima buning?

– Dori deyapman-ku. Buni ichgan niyatiga yetadi.

– Zap opqochasan-da.

– Ishonmasang, o‘zingga. Men hozir ichaman-u, niyatimga yetaman.

Biron narsani totib ko‘rish imkoniyatini shu vaqtgacha qo‘ldan boy bermay kelgan Eshmat, tugmachalarga suqlanib qaradi.

– Ikkalasiniyam o‘zing ichvorasanmi, Alamazon?

– Bittasini sen ichasan, – ko‘nglingdagini sezib turibman, degandek unga mug‘ambirona ko‘z tashladi Alamazon. – Chunki, ikkalamizning niyatimiz bir.

Ular dorilarni ichib olishgach, murod-maqсадlariga yetishdan oldin hovuz bo‘yida yonboshlab, biroz hordiq chiqarmoqchi bo‘lishdi.

– O‘ziyam rosa charchabmiz-ey, – pishilladi Eshmat. – Cho‘zilib yotish biram xush yoqyaptiki.

Bu paytda Alamazon ham o‘zini sarxush his qilayotgan edi. Uning etlari yoqimli jimirlab, paylari

tobora bo'shashib borar, butun vujudini to'yib-to'yib uxlash istagi qamrab olayotgandi.

Qonxo'r qoyalar

Momaqalldiroqni eslatuvchi guldiroq tovushdan Zimistonsaroy larzaga keldi.

– Iye-ye, – qulog'ini ding qilib, Alamazonning pinjiga suqildi Eshmat. – Yer qimirlayaptimi?

Alamazon tugmachiroq nurini guldiroq tovush kelayotgan tomonga to'g'riladi va boya o'zi: «Sim-sim, och eshigingni!» – deb qichqirgan joydagi xarsanglar ikki tomonga siljib borayotganini ko'rib, dong qotib qoldi.

Xarsang siljishdan to'xtagach, momaqalldiroq ham tinib, uning o'rnini zirilloq tovush egalladi. Bu tovush bo'sh paqir ichiga tushib qolgan saraton qo'ng'izning zo'r berib qanot qoqishini eslatardi.

Xazina qidiruvchilar siljuvchi xarsanglarga yaqinroq borib, bu joyda bir kishi zo'rg'a sig'adigan torgina yo'lak paydo bo'lganini ko'rishdi. Yo'lakning har ikki tomonidagi qoyalarda kamalakrang nurlar jilolanib turardi.

– Gavhar shunaqa tovlanadi, – tajribali zargarlardek ishonch bilan gapirdi Alamazon. So'ng hayajondan tovushi titrab, Eshmatni olg'a yurishga da'vat etdi. – Muqaddas yurish davom etadi, to'lpoq piyodam. Oldinda – xazina!

Eshmat oyog'i tortib-tortmay unga ergashdi. Ular oldinga yurganlari sari yo'lak kengayib bordi, ayni chog'da zirilloq tovush tobora avjga minayotgandi.

«Bu o'sha ochko'z o'rmanchik! – «Uch qalb»dagi qonxo'r o'rgimchakni esladi Eshmat. –

Tovushiga qaraganda, og'zi tandirdan kichik bo'lmasa kerak».

Yo'lak ichidagi harorat qadamma-qadam oshib borayotgani bois ular terga botib ketishdi, bora-bora issiqlik etni achishtiradigan darajaga yetdi, birozdan so'ng sochlari jizillab kuyayotganini his qilishdi. Nafas olish juda og'irlashib ketdi.

– Yana o'n qadam yursak, sariyoqqa o'xshab erib ketamiz, – issiqdan yuzlari qizarib qichqirdi Eshmat.

Alamazon yengi bilan peshanasidagi terlarini artib, yuqoriga – zirilloq tovush kelayotgan tomonga qaradi. Chamasi, issiqlik ham o'sha tarafdin ufurayotgandi. Devorlarda tovlanayotgan kamalakrang nurlar gavharlardan emas, balki juda baland joyda zirillab yonayotgan qandaydir narsadan taralayotganini u birdan anglab yetdi. Devor terak bo'yi yuksaklikkacha tik borib, keyin o'ng yoqqa og'ib ketgani tufayli nur taratayotgan narsani pastdan turib ko'rib bo'lmasdi. Alamazon umidsizlikdan bo'shashib, asta devorga suyandi, shu zahoti «uh» degan cha yelkasini changalladi. Devor oftobda qolgan temirdek jizg'in edi.

– Bu jahannamdan tezroq jilish kerak, – jizg'in va tap-taqir jahannam haqida buvisidan eshitgan gaplarni eslab, Eshmatning dilidagini aytdi Alamazon. – Jahannamda gavhar bo'lmaydi.

Shu payt zirilloq tovush keskin susaya boshladi. Devordagi jilokor nurlar ham asta-sekin xiralashib, issiqlik pasayib borayotgandek tuyuldi. Xazina qidiruvchilar nima voqea yuz berayotganini anglab ulgurmay, yana momaqaldiraq yangradi. Tepadan mayda toshchalar do'lddek quyila ketdi. Eshmat suvdonni tashlab yuborib, ikkala qo'li bilan boshini

to'sdi. Devorning yuqori qismi o'ng tomonga og'ib ketgani uchun tosh yomg'irlari faqat chap devor bo'ylab yog'ilayotgandi. Bu qulaylikdan foydalangan Eshmat birinchi bo'lib o'ng devor yoqalab qochishga tushdi.

Landavurlik kishiga har qadamda pand beradi. Oldinda duppa-durust shataloq otib borayotgan Eshmat birdan toshga qoqinib ketib, yerga chalpak bo'lib yiqildi. Buning ustiga shoshilishda, Alamazon uning qoq belidan bosib o'tdi-yu, endigina o'rnidan qo'zg'alayotgan Eshmat yana yerga qapishib qoldi.

— Senga nima bo'ldi, Eshmat? — Alamazon tugmachirog'ini yerga qo'yib, uning qo'ltig'idan ko'tardi. — Qani, turaqol. Hademay Zimistonsaroyga yetvolamiz.

Eshmat inqillab o'rnidan turgach, bir qo'li bilan boshini pana qilib, ikkinchi qo'lini jarohatlangan tizzasiga tiragan kuyi oqsoqlanib oldinga yurdi. Alamazon engashib, tugmachiroqqa qo'l cho'zdi-yu, hayratdan so'rrayib qoldi. Devorga qadalib turgan tugmachiroq tosh quyqumlarini surganicha asta sudralib borayotgandi. Alamazon devorlarga diqqat bilan razm soldi. Ikki zabardast qoya bir-biriga tobora yaqinlashib kelayotganini ko'rib, yuragi orqaga tortib ketdi. Yo'lakning boshi allaqachon berkilib qolganligini payqagandan keyin yuragi battar gupillab, «nima bo'lsayam, ichkariga, ichkariga qarab yurish kerak», degan fikr boshida quyundek charx ura boshladi.

— Eshmat, qayt orqaga! — jon-jahdi bilan qichqirdi u. — Qayt! O'lasan!

«O'lasan!» degan so'zdan qattiq ta'sirlangan Eshmat hakkalaganicha darhol ortga qaytdi.

— Vey, nima deyapsan? — so'radi u gezarib.

Alamazon vaziyatni lo'nda qilib tushuntirarkan, ikki tarafdan qisib kelayotgan qoya Eshmatning ko'ziga bahaybat og'zini imillab yopayotgan qonxo'r maxluq bo'lib ko'rindi.

Ular halloslaganlaricha yana ichkariga qarab yurishdi. Oqsayotgan Eshmatning qo'ltig'iga kirib olgan Alamazon uni sudragudek bo'lib jadal yurishga undar, tezroq harakat qilish lozim edi.

Alamazon yerda yotgan suvdonni ko'rmay dang'illatib tepib o'tarkan, boya o'zi jahannam deb atagan joyga yetib kelishganini angladi. Bundan bir necha daqiqa oldin bu yerda arava siqqulik yo'lak bor edi, endi esa bir qulochcha joy qolgandi xolos.

Xazina qidiruvchilar changdan yo'tala-yo'tala to'xtovsiz olg'a intilishar, qayoqqa borayotganlarini o'zlari ham bilishmas edi. Ular dunyodagi jamiki lazzatlardan ming marta shirinroq bo'lgan hayot ilinjida butun ong va vujudlari bilan oldinga, faqat oldinga intilishayotgandi.

Ajal panjasida

Kutilmaganda, yuqoridan do'ldek quyilib turgan toshchalar oqimi asta-sekin to'xtab, mayda-mayda iliq suv tomchilari toma boshladi va birozdan so'ng rasmana yomg'irga aylandi. Chang sepsilib, nafas olish ancha yengillashgan sharoitda xazina qidiruvchilar yanada jadalroq harakat qila boshladilar.

Yovuz qoyalar esa hamon ularni ikki tarafdan qisib kelayotgandi. Yonma-yon yurishning iloji qolmagach, Eshmatga yordam berish imkoniyatidan mahrum bo'lgan Alamazon podachidek orqaga o'tvolib, «Chaq-

qonroq yur, chaqqonroq!» – deya yarador piyodasini qistashga tushdi.

Ular yo'l-yo'lakay umid bilan oldinga tikilishar, lekin yo'lakning oxiri ko'rinmasdi. Bir-biriga judayam yaqinlashib qolgan qoyalar orasida ko'ndalang yurishga majbur bo'lishgan mahalda, «endi tamom bo'ldik», deb o'yladi Alamazon yuragi dukillab.

– G'orda o'ladig'onga o'xshaymiz! – nafasi bo'g'ziga tiqilib xirqiradi Eshmat va bo'g'in-bo'g'inlaridan bo'shashib, o'zini yerga tashladi.

– Nega yotvolding? – Eshmatning yelkasidan tortib qichqirdi Alamazon. – Tursang-chi, to'nka!

– Tillolaringga qo'shilib gumdon bo'l endi, – Eshmat bir siltanib, uning qo'lidan chiqib ketdi. – Menga tegma! Tegma!

Alamazon yig'lamas, lekin o'lim dahshati uni ham ancha madorsizlantirib qo'ygandi. Omadsiz Genri yomg'irlar sovitib qo'ygan devorga suyanib, jon talvasasida hiqillab yotgan soxta Frensisga dil-dilidan achinganicha turib qoldi. Bu paytda shundayinam juda xiralashib ketgan kamalakrang nurlar batamom so'nib, g'orni qorong'ilik qopladi. Bu yanada vahimali edi.

Alamazon tugmachiroqni yoqib, o'zining poyonsizligi bilan ularni o'limga mahkum etayotgan berahm yo'lakka mungli nazar tashladi. Chiroq nuri qoyalar ostini yoritgan damda uning qiyg'ir ko'zlari so'nggi umid uchqunidan olmosdek chaqnab ketdi. Bir-biriga yaqinlashib kelayotgan qoyalarning pastki qismi shuvshigan bo'lib, bu kavak qadamma-qadam yuqoriga kengayib, ichkariga chuqurlashib borgandi. Alamazon bir qarashdayoq qoyalar jipslashganda ularning ostida tuynuk hosil bo'lishini anglab yetdi.

«Bu yerda hosil bo'ladigan tuynukka odam sig'maydi, — o'yladi u, — tezroq oldinga siljish kerak».

— Biz tirik qolamiz, oshna! — butun g'orni boshiga ko'tarib qichqirdi Alamazon. — Joningdan umiding bo'lsa, oldinga yur!

Eshmat jonidan umidvor edi. U yaradorga xos bo'lmagan chaqqonlik bilan o'rnidan turib, to'pig'iga chiqib qolgan suvni shaloplatganicha oldinga hakkaladi.

— Tezroq, tezroq! — uning yelkasidan tinmay turtkilay boshladi Alamazon. — Lallaymasang-chi, ishma!

Bu bo'ralashlar o'z foydasiga aytilayotganini payqagan Eshmat turtkilardan xafa bo'lmay, jonjahdi bilan likonglab borardi. Qoyalar xazina qidiruvchilarning ko'krak va kuraklariga yaqinlashib qolgan chog'da Alamazon Eshmatning yelkasiga qattiq musht urdi.

— Yot!

Eshmat gursillaganicha o'zini yerga tashladi.

— Nega chalpak bo'lib olding? — yana kuyukdi Alamazon. — Emakla! Boshingni ko'tarmay emakla, to'nka!

Ular tobora kengayib borayotgan kavaklar bo'ylab emaklay ketishdi. Nihoyat momaqaldiraq kuchayib, ikkala qoya qarsillaganicha bir-biriga urildi. Yomg'ir taqqa to'xtab, hammayoq birdan jimjit bo'lib qoldi. Shu sukunat ichida o'zining tirik ekanligini his qilgan Eshmat sevinganidan yana yig'lab yubordi.

Tuynuk kengaya borib, oxiri kishi tik yursa bo'ladigan g'orga aylandi. Ozgina yurishgach, g'orning bir chetidan tarnov bo'lib tushayotgan suvni ko'rishib, chanqovbosti qilishga oshiqishdi, lekin suv negadir qaynoq edi. Ularning hafsalasi pir bo'ldi. Alamazon

cho'ntagini kavlashtirib uch dona qattiq non qalam-chasini topdi, ikkitasini Eshmatga berdi.

– Menimcha, Yelkantog' orqasidagi bironta daradan chiqsak kerak, – dedi u nonni huzur qilib so'rarkan.

– Bu tomonlardayam cho'pon-mo'ponlar bordir, – endi uncha oqsoqlanmay borarkan, og'zi suvlashib ming'irladi Eshmat. – Bir pishloqxo'rlik qiladig'on bo'ldik, a?

Alamazon nasiya gaplarga hech qachon «ha» degan emasdi, bu safar ham indamadi. «Bu ishkambaga ovqat bo'lsa bas, – nonni shimib borayotib, xayolidan o'tkazdi u. – Shundan boshqa sherik qurib ketuvdimi menga?»

Alamazon ko'pincha Eshmatdan nolib yurishiga qaramay, bo'sh vaqtining talay qismini u bilan birga o'tkazardi. Bunga sabab, birinchidan, Alamazon yashaydigan oila qishloq markazidan ancha chetda joylashgan yetti xonadonning biri bo'lib, bu atrofda uning Eshmatdan boshqa tengdoshi yo'q edi. Ikkinchidan, spartaklikka ishtiyoqi baland qahramonimiz o'zining itoatkor piyodalariga ega bo'lishni tun-u kun orzu qilar, Eshmatning go'l va bo'ysunuvchanligi uning uchun ayni muddao edi.

Eshmat ikkinchi qalamchani ham yamlab bo'lgan paytda g'or yorug'lasha boshladi. Bora-bora tugmachiroq yoqib yurishga hojat qolmadi. Balo-qazolardan omon qolib, bu mudhish g'ordan sog'-salomat chiqib borayotganiga qaramay Alamazonning ko'ngli g'ash edi.

«Tayyor g'ordan xazina topolmay qaytyapmiz-a, – alam bilan o'yladi u. – He, attang, endi hamma ish davlatning yelkasiga tushadigan bo'ldi».

Tirtiqlik va Shilpiqlik

Ular g'ordan chiqiboq, hayratdan angrayganlaricha to'xtab qolishdi. Alamazon o'zini yuzlab proyektorlar nuri qalashib ketgan ulkan sahna qarshisida turgandek his qildi. Agar bu chindanam sahna bo'lsa, u shunchalar zo'r mahorat bilan bezatilgan ediki, ko'rinib turgan narsalarning hammasi tabiiy ekanligiga kishining ishongisi kelardi. Ufqqa ilohiy tus ato etgan qizg'ish tuman, tuman ostidan siyliqib chiqqan pastqam adirlar va bu adirlar qurshovida yastanib yotgan ko'm-ko'k vodiy kishini ohanrabodek bag'riga chorlar, Alamazon o'zi sezmagan holda bu fusunkor og'ushga tezroq otilishni istab turardi.

G'ordan biroz chetroqdagi bahaybat xarsang ustidan tushayotgan shovvanning guvillashi, shovva ostidan boshlanib, adirning bir parcha kamalakrang tuman butunlay to'sib qo'ygan qismiga singib ketuvchi soy suvining jimirlashi ham tabiiy edi. Faqat sahna ustida charaqlab turgan son-sanoqsiz yulduzlarning soxtaligi yaqqol sezilib turar, bu yulduzlar orasida oyning yo'qligi noma'lum sahna bezatuvchining birdan-bir xatosi edi.

Sehrlangandek qotib qolgan xazina qidiruvchilar nogahon shildiray boshlagan toshlar tovushidan seskanib o'zlariga kelishdi. G'orning o'ng tarafidagi jarlikdan qurollangan ikki sipohi chiqib keldi va nayza o'qtagan kuyi uch-to'rt qadam narida to'xtalishib, ularga boshdan-oyoq razm solishdi.

«Qayerga kepqoldik o'zi? – battar hayratlanib o'yladi Alamazon. – «O'rta asrlar tarixi»-ku bu!»

Sipohilardan biri devsfat qomati borligidan taltayganicha bolakaylarga g'o'dayib boqar, uning

oyog'i tagida o'ralashib qolmaslikka tirishayotgan pakanasi esa, qizil chopon ichida kildirab, kattakon sariq salla ostida bukchayib turardi. Novchasining labi tirtiq, pakanasining ko'zi shilpiq edi.

– Xix, tfu!

Uchrashuv marosimi hech bir milliy lug'atda qayd etilmagan, lekin barcha millatga birdek tushunarli bo'lgan ana shu «xalqaro so'z» bilan ochildi.

– Qimirlama, xo'p-pa! – tupurib bo'lgach, tumshug'i ilgakdek qaytarilgan etigini yerga do'pillatib buyruq berdi Tirtiq.

– Xo'p-pa! – takadek irg'ishlab, chiyilladi Shilpiq ham.

– Ashqal-dashqalingni tashla, xo'p-pa!

– Xo'p-pa!

Alamazon gap uning qo'lidagi tugmachiroq ustida borayotganini fahmlab, «qurol»ini asta yerga tashladi.

– Kimsan ikkalang? Xix, tfu! Nima qilib yuribsanlar bu yerda?

– Nima qilib yuribsanlar, junboshlar?

Rangi bo'zdek oqarib ketgan Eshmat mung'ayganicha g'o'ldiradi:

– Shunday, aylanib...

«Qochoqlar! Yosh bolalarni qo'rqitib, xumordan chiqishmoqchi, – g'ijinib o'yladi Alamazon. – Senlarga mayna bo'lish uchun ataylab g'ordan o'tib keladigan ahmoq endi tug'iladi».

Kir-chir ust-boshlarga burkanib olgan irkit sipohilarning ahvolini ko'rib, bular o'rdani tashlab qochgan askarlar bo'lsa kerak, deya o'zicha taxmin qilib qo'ygandi u.

– Bundan balandroq do'qlarni ham eshitganmiz,

– sipohilarning ko'ziga tik boqdi Alamazon. – O'zlaring kim bo'lasizlar?

Tirtiq baroq qoshlarini naq to'rt enli yuqori ko'tarib, mushukning dumidek keladigan uzun mo'ylovini silaganicha Alamazonga o'qrayib qaradi. Shilpiqning qizg'ish ko'zlari Tirtiq bilan bolalar o'rtasida tinimsiz g'ildirar, chamasi u sherigining hukmini kutayotgandi.

Chaqchaygan ko'zlar xiyol qisilib, baroq qoshlar tomdan po'stak tashlangandek yana o'rniga qaytib tushgach, Tirtiq «xeh» deb kulib qo'ydi. Bu yerga kelgandan beri ras-miyatchilikka ko'nikolmay betoqat jilpanglab turgan Shilpiqqa ko'ngil yozib olish uchun nihoyat bahona topildi.

– Xix-xix xiy-y-y, – Alamazonga barmog'ini bigiz qilib qiyqirdi u. – Bu junbosh bizning kimligimizni so'rayapti. Endi sen savolga javob berishing kerak. Va-a-a...

U qorin quchib kularkan, baqato'n bosgan hovuzni eslatuvchi ko'zlaridan itbaliqdek lipanglab yosh toma boshladi.

Alamazon esa qo'qqis berilgan ikkinchi zarba bilan ularning xashagini ochib tashlashga urindi.

– Ikkalangiz ham qochoqsiz!

Shilpiqning kulgisi tomog'ida tiqilib qoldi. Tirtiq bu safar pinagini ham buzib qo'ymadi. U, «hiyla ovsar borsan-ov», degandek Alamazonga diqqat bilan picha tikilib turdi.

– Yaxshiyamki, qornim to'q, – burnini jiyirib, masxaraomuz gap boshladi u. – Yo'qsa, sen zumra-shani sixga tortardim-da, bir o'tirishda xomtalash yeb tashlardim. Vox-xox-xo...

– Qornim och bo'lganda, men ham bitta-yarim-tangni yeb qo'yardim, – to'tiqushlikni davom ettirdi Shilpiq. So'ng o'zini vahshiy ko'rsatishga tirishib,

asirlarga tish g'ijirlatdi. Rangi o'chib ketgan Eshmatning ko'ziga boqib ko'ngli sal taskin topgan bo'lsa, Alamazonning hamon gerdayib turganini ko'rib xo'rliqi keldi.

– Senga gap ta'sir qiladimi, surbet? – qo'rqmaguningcha qo'ymayman degandek jirrakilik bilan Alamazonga yaqinlashdi u. – Hazillashyapti deb o'ylayapsan-da, a?

Shartta yeb qo'ysam, attang qilib yurmagin tag'in.

– E-e-e, – beparvo qo'l siltadi Alamazon, – baribir yeyolmaysiz.

Shilpiq nayzasini jahl bilan yerga do'qillatib, surnayday shang'illadi:

– Nega yeyolmas ekanman, junbosh?

– Odam odamni yemaydi-da.

Chindan ham odamni yeyolmasligi Shilpiqqa judayam alam qildi shekilli, asabiy tipirchilab, ayyuhannos soldi:

– Men... odammasman! Men... yeyman odamni! Men... men...

– Yum og'zingni, xo'p-pa! – kalvakliging bilan mening obro'yimni ham ikki pul qilding degandek, sherigini jerkib tashladi Tirtiq va o'sha jahl bilan Alamazonga yuzlanib, jiddiy qiyofada so'radi:

– Qayoqdan kelyapsanlar, yaramaslar?

Tirtiqning sovuq ko'zlarida haqiqiy yovuzlik belgisi yaqqol aks etib turardi. Allaqachon tizzasi qaltiray boshlagan Eshmat, «jon oshnajon, shular bilan o'chakishmagin», degandek Alamazonni asta turtib qo'ydi.

«Robinzonning Jumavoyini tiriklayin yemoqchi bo'lganlar ham odamlar edi, – o'yladi Alamazon. – Har holda sal-pal ehtiyot bo'lish kerak».

U birdan muloyimlashib, Tirtiqqa samimiy jilmayib qaradi.

– Mana, siz bilan yayrab gaplashsa bo'ladi, – «poxol solish»ni boshlab yubordi u, – chunki anavi chiyilloqqa o'xshagan pandavoqi emassiz.

Shilpiq alamdan uvlaganicha ko'k belbog'iga qistirig'liq turgan xanjarga qo'l cho'zdi-yu, sherigining «Kisht!» deganini eshitib, darrov shashtidan qaytdi. Tirtiq o'z shaxsiga qaratilgan maqtoovning davomini eshitish maqsadida Alamazonga umidvorlik bilan ko'z qadadi.

– Zo'r odamligingizni shundanam bilsa bo'ladiki...

«Maugli»dagi laganbardor chiyabo'ri Taboqiga taqlid qila boshlagan Alamazon Tirtiqni zo'r berib shishirishga tushdi. Tirtiq boshidan do'ldek yog'ila-yotgan poyma-poy maqtovlarni hech bir o'ng'aysizlanmasdan qabul qilar, Shilpiqning esa hasaddan ko'zlari suzilib borayotgandi. U «ko'rmayin ham, kuymayin ham» degandek, maqtovxo'r sherigidan uzoqlashib, tevarakda bir zum ivirsib yurgach, Eshmatni sekingina yoniga imladi. Eshmat oyog'i qaltiraganicha unga yaqinlashdi.

– Mendan qo'rqasanmi, yo'qmi? – ko'zlarini soqqadek o'ynatib, past tovushda o'dag'ayladi Shilpiq.

Eshmat yelkasi yonidan Alamazon tarafga mo'raladi. U avvallari ham, ya'ni matematika o'qituvchisi qaltisroq savol bergan paytda, Alamazonga ana shunday umidvorlik bilan qarab qo'yardi. Hamrohining Tirtiqqa «poxol solish» bilan ovora ekanligini ko'rgan Eshmat, bo'ynini qisganicha asta ming'irladi:

– Qo'rqaman.

Undan ham qo'rqadigan odam borligidan sevinib ketgan Shilpiq shosha-pisha yana bir pog'ona yuqori ko'tarildi.

- Seni yeb qo'ysammikin?
- Meni yemang, jon tog'ajon!
- Mayli, yemayman, - darrov muruvvat qila qoldi

Shilpiq.

- Rahmat, tog'ajon. Judayam yaxshi odamga o'xshayapsiz.

Alamazonning Tirtiqqa tinmay uzatib turgan «masallig'i»ga nisbatan ancha ta'msiz bo'lsa-da, bu ham harholda maqtov edi. Shilpiqning chehrasi yorishdi.

Yaxshi gap bilan itning og'zidan suyakni olish mumkinligiga ishonch hosil qila boshlagan Alamazon bu vaqtda Tirtiqni haddan ziyod yalpaytirib tashlagandi.

- Yomon bolaga o'xshamaysan, - mamnun lab yalab qo'ydi, maqtovlardan qorni to'ygan Tirtiq. - Lekin, xafa bo'lma-yu, baribir sizlarni xufiya ishlar boshlig'i Fisqiddin Makru Marazning ixtiyoriga topshirishimiz kerak. Vazifamiz shunaqa, xix, tfu!

- Nega endi?

- Chunki ikkalang Ajdaroboddan yuborilgan josussanlar. Aytmasanglar ham aqlim yetib turibdi.

«Ajdarobod yana qayer bo'ldi? - o'yladi Alamazon, - «O'rta asrlar tarixi»da bunaqa joy yo'q edi shekilli».

- Yana uch kundan keyin o'rnimizga boshqa soqchilar kelishadi, - davom etdi Tirtiq. Keyin g'orning quyirog'idan boshlangan chakalakzor o'rtasida elas-elas ko'zga tashlanib turgan kulba tomonga qo'l cho'zib dedi:

- Ungacha ho' o'sha hujrada, Humo Xartum bilan yashab turasanlar.

- Kim u... Humo Xartum?

- Jinniroq bir chol, - xiyol tirjayib qo'ydi Tirtiq.

- Bir paytlar hamma unga egilib salom berardi.

Keyin, omadi ketdi-yu, hamma uni masxara qiladigan bo'ldi. Xix, tfu!

Senlarni unga qo'shmaslik kerak edi-yu, boshqa iloj yo'q. U jinnining aljirashlariga quloq solmanglar.

Tirtiqliq sherigini poyloqchilikda qoldirib, tutqunlarni so'qmoqdan pastga boshladi.

– Qani, ketdik, xo'p-pa!

– Xo'p-pa! – quvlik bilan uning gapini takrorladi Alamazon va Eshmatga qarab qichqirdi:

– Shimni balandroq ko'tar, to'lpoq piyodam. Muqaddas yurish davom etadi. Oldinda – Humo Xartum!

Humo Xartum

Humo Xartum deganlari mirzaterakdek novcha va ingichka bir chol ekan. Uning noksimon kallasi bo'yin ustida emas, yelkalari orasida qistirig'lik turganga o'xshardi. Sipohi bolalarni ergashtirib hujraga kirib borganda u qandaydir juldur kitobni shosha-pisha taxmon ustiga qo'yayotgan edi.

– Qalaysan, chol? – do'rilladi Tirtiqliq. – Ajdarobodlik josuslarni ushladik. Kulbangda kun ko'rib turishar. Keyin bularni Tandirga olib ketamiz.

«Tandir» so'zini eshitib kapalagi uchgan Eshmat ko'zi jovdirab Alamazonga qaradi, uning beparvo turganini ko'rib, g'ashi keldi.

Chol josuslarga razm solmoqchi bo'ldi-yu, lekin ochiq eshikdan tushib turgan nurdan ko'zi qamashib, ularning aft-angorini tuslab ololmadi.

– Senga aytib qo'yay, bularing juftakni rostlab qoladigan bo'lishsa, ketidan quvib yuradigan ahvolim

yo'q, — javobgarlikni bo'ynidan soqit qildi Humo Xartum.

— Qayoqqa qochishardi, — «xix» deb qo'yib, qayerga tupurishini bilmay turgach, bir yutinib, so'zda davom etdi Tirti. — Issiqg'orning og'zida biz turibmiz. Ajdarobodga boradigan bitta-yu bitta yo'l — Qoratuynuk. U yerni poshsholikning kamonchilari qo'riqlashyapti.

Chol qovog'ini uyib, boshini quyi soldi. Chamasi, josuslarni saqlab berishdan ko'ra zarurroq ishlari ko'p edi.

Tirti bolalarni tashqariga chiqarib yuborib, cholga tugmachiroqni uzatdi.

— Josuslardan o'lja oldik. Sandiqqa sopqo'y.

Sipohi chiqib ketgach, chol tugmachiroqni qiziqib ko'zdan kechira boshladi. Uni avval qulog'iga yaqin tutib silkib ko'rdi, so'ng shishasini avaylab chertdi, oxiri botinib-botinmay tugmachani bosdi. Hujra devorida chaqmoq chaqnagandek bo'ldi-yu, chol chiroqni qo'lidan tashlab yubordi. Picha o'ylanib turgach, miyasida qo'qqis paydo bo'lgan fikrdan qattiq hayajonga tushib, halloslaganicha tashqariga chiqdi. U bolalarni sinchkovlik bilan boshdan-oyoq ko'zdan kechirdi, kela solib Eshmatning ko'ylak va shimini siypaladi, uning oyog'idagi botinkaga butun diqqatini berib tikildi.

— Qayoqdan keldilaring? — Eshmatga murojaat qilayotgan onda uning xira tortgan ko'zlari bir lahza yorqin chaqnab ketgandek bo'ldi.

— Biz... biz... — g'o'ldiradi Eshmat. — Shunday...

— Sizga aytishdi-ku, — Eshmatning joniga oro kirib, gapga aralashdi Alamazon. — Ajdarobodlik josuslarmiz.

— Yolg'on! — Alamazonga o'girilib qichqirdi chol.

Alamazon Tirtiq bilan suhbatlashib o'tirgan paytdayoq o'rta asr timsolidagi qandaydir boshqa bir olamga kelib qolishganini anglab yetgan, masala ravshanroq bo'lgunga qadar o'zimiz haqda hech narsa gapirmay turish kerak degan qarorga kelib, buni yo'l-yo'lakay Eshmatga ham shipshitib qo'ygandi.

– Bo'lmasa, qayerdanmiz? – nahotki bu telba biron narsani payqayotgan bo'lsa, degandek xavotirlanib so'radi Alamazon.

– Yolg'on gapiryapsan! – uzun va qaltiroq barmog'ini Alamazonga bigiz qildi chol. – Sizlar yorug' dunyoning odamlarisiz!

– Qiziq-ku, – jilla pinak buzmay, zarbani daf qildi Alamazon. – Yorug' dunyo deganingiz nimasi?

Eshmat ham qatordan qolmaslik uchun «iye-iye» deb qo'ydi, so'ng ko'zini choldan olib qochib, ustma-ust burun tortdi.

– Sallamno-o-o! – yoqa ushlab Alamazonga termildi chol. – Shu yoshingda-ya? Boshing omon bo'lsa, sendan yo nomdor arbob, yo bedavo kazzob chiqadi. Toshasabliging, surbetliging shundan dalolat berib turibdi.

Alamazonning allaqachon to'qsonni urib qo'ygan buvisi, «bu mahmadana qirq yoshli odamning gapini gapiradi-ya», deb kuyunishida jon bor edi. Keksaqari bu bolakay «taqiqlangan» kitoblardan birmunchasini o'qib chiqishga ulgurgani, xatti-harakati va nutqida o'sha kitoblardagi qahramonlarga taqlid qilishni yoqtirgani uchun bo'lsa kerak, ko'pincha o'zini vazmin, salobatli tutar, yoshiga xos bo'lmagan balandparvoz gaplarni toblab-toblab ishlatardi. Lekin o'yinqaroqlik va xayolparastlik baribir uning bolaligini oshkor qilib qo'yardi.

Humo Xartum qovog'ini uyib, sekin orqaga burildi. Tuyadek lo'killab hujrasiga kirib borarkan, ostonada bir zum to'xtalib yana ortga o'girildi-da, alamzadalik bilan dedi:

– Marhum otamni chaqimchi sifatida hamma yomon ko'rardi. Otam qoldirgan meroslardan faqatgina uning shu xislatini olmaganman. Yashirgilaring kelayotgan bo'lsa, mening ham hech kimga indamaganim bo'lsin. Lekin sizlarning yorug' dunyo odamlari ekanligingiz Onayulduzning boqiyiligi kabi haqiqatdir.

Shunday deya, u ichkariga kirdi va qorong'i hujra ichra bir lahza ko'zga chalinib turgach, tosh devor qa'riga sharpa misol singib ketgandek tuyuldi.

– Voy jinni-yey, yorug' dunyodan kelgansizlar deydi-ya, – ming'irladi Eshmat. – Nima, hozir u dunyoda yuribmizmi?

– Biz tomonlarni bular «Yorug' dunyo» deb atashsa kerak, – dedi cholning ketidan parishon tikilib qolgan Alamazon. – Ammo, bu chol jinni emas.

– Gapirasan-da, – qo'l siltadi Eshmat. – Ko'rma-dingmi, sal bo'lmasa botinkamni yechvolardi.

– To'nka! – Eshmatning anqovligidan achchiqlandi Alamazon. – Gamletni ham esi ko'pligi uchun jinni deyishgan. Choldan kechirim so'rash kerak, bildingmi?

U sherigining javobini kutib o'tirmay, hujraga qarab yurdi. Eshmat shumshayganicha unga ergashdi.

– Bizni kechiring, Humo Xartum, – dedi Alamazon, ostonadan hatlayotgan Eshmatni ham qatorga qo'shib. – Biz...

– Meni ismim Humo Xartum Ali Abdurahmon, – uning gapini bo'ldi chol. – Sen meni «hazrat Humo» deb chaqir. Chunki men shu mamlakatdagi jamiki

o'rmalagan zot-u, ularning podshohidan ham ming karra aqlliman.

Eshmat, «aytmovdimmi», degandek Alamazonga ma'nodor qarab qo'ydi.

– Biz yorug' dunyoning farzandlarimiz, – faxr bilan ma'lum qildi Alamazon. – Siz to'g'ri topdingiz, hazrat Humo.

Chol yarq etib bolalarga qaradi. Chamasi qaysarparlarning bunchalar tez insofga kelishini kutmangandi. Hayajondan ko'zlariga yosh to'lgan hazrat Humo tutqunlarni qayta-qayta quchoqlab, galma-gal o'pa ketdi. U yorug' dunyo, quyosh, oy, ko'm-ko'k osmon va chiroyli bulutlar haqida pala-partish savollar berar, goh mehr to'la ko'zlarini bolalarga qadaganicha birpas jimib qolar, ora-sira, «ishqilib, men miyasi suyilgan qariyani aldamayapsizlarmi», deya so'rab qo'yardi.

– Shu g'ordan bir kunmas bir kun yorug' dunyo odamlari kelishini bilardim, – chol ko'z ostidagi ajinlarga to'planib qolgan tiniq yoshni artib, mungli jilmaydi. – Shu bois, quvg'indi bo'lganimdayoq to'g'ri shu yerga – Issiqg'orga yaqinroq joyga ko'chib keldim. Lekin yorug' dunyo odamlarini ko'rish menga nasib qilmay qolishidan qo'rqardim. Axir necha zamonlardan beri bu g'ordan biz tomonga hech kim o'tib kelmagan.

– Mana, biz keldik, – boshqalar eplay olmagan ishni biz uddaladik degan ohangda gap qotdi Alamazon.

– Dohiy eshakka sallamno, – deb qo'ydi chol tovu-shi qaltirab va shu zahotiyoq qo'l siltadi. – Til qurg'ur o'rganib qolgan-da. Men ham boshqalardek ahmoq bo'lib, bir umr shu zoti past maxluqqa sig'inib kelibman-a.

– Qanaqa maxluqqa? – Alamazon cholning og‘ziga tikildi.

– Eshakka-da.

Hazrat Humoning es-hushi joyidaligiga hanuz shubhada bo‘lgan Eshmat, uning bu gapidan keyin «endi ishongandirsan» degandek Alamazonga zimdan qarab qo‘ydi.

– Eshakka deysizmi? – Eshmatning ishorasiga parvo qilmay, taajjublanib so‘radi Alamazon.

– Bizning Yulduzistonda hamma eshakka sig‘inadi, – afsus-nadomat bilan bosh tebratdi chol. – Bizning bobokalonlarimiz dastlab bu yerga kirib kelishgan paytda o‘z dini, o‘z xudosini chala-chulpa taniydigan yoshda bo‘lishgan..

Chol gapini tugatmay, o‘rnidan qo‘zg‘aldi.

– Ha, mayli, bu to‘g‘rida keyinroq gapirib berarman. Avval sizlarni mehmon qilishim kerak. Ataylab yorug‘ dunyodan kelib, Humo Xartum Ali Abdurahmonning ziyofatida bo‘lmaslik – uyat.

Mehmonlar ham bu marosimni orziqib kutishayotgandi. Dasturxonga non, yaxna go‘sht, turshak va meva qoqi tortilib, uchta bo‘sh kosa bilan jigarrang suyuqlik to‘ldirilgan ko‘za keltirib qo‘yildi. Hazrat Humo choy deb uzatgan sovuq ichimlik limonli qandchoyni eslatardi.

Ziyofat davomida mehmonlar churq etmay o‘z vazifalarini sidqidillik bilan va kutilganidan birmuncha tez uddalashdi. Ularni uzluksiz ravishda choy bilan ta‘minlab turgan mezbon bolalarning ism-shariflarini so‘rab olishga zo‘rg‘a botindi. Birozdan so‘ng dasturxonda ushoq, suyak va danaklargina qoldi. Yorug‘ dunyoliklar mevaqoqilarni hech bir chiqindisiz tanov ul qilishdi.

– Hazrat Humo, ishqilib, bor-budingizni talamon tandır qilmadikmi? – qorni to'ygandan keyingina cholning iqtisodiy ahvoli bilan qiziqli Alamazon.

– Juldur choponda bo'lsam ham, sizlarga o'xshagan mehmondan yana o'ntasini boqishim mumkin, – kosadagi choyni ho'playotib kulib qo'ydi chol. – Hozir sizlarni o'zimning xo'jaligim bilan tanishtiraman. Keyin Yulduziston to'g'risida gaplashsak ham bo'ladi.

Bolalar cholga ergashib tashqariga chiqishdi. Ular chakalakzor oralab borisharkan, hazrat Humo shakarqamishga o'xshagan o'simlikni ko'rsatib, uning choy ekanligini aytdi. Bu o'simlikning bir parchasi sovuq suvga tashlab qo'yilsa, butunlay erib, tap-tayyor choy hosil bo'larkan.

Picha yurishgach, chakalakzor tugab, bug'doyzor boshlandi. Qizig'i shundaki, bu mamlakatda ekin sug'orish, don sochish degan gaplar yo'q ekan. Bug'doylar o'zi unib chiqib, o'zi pishib yotaverarkan.

Orqaga qaytib kelishgandan keyin chol hujra yonidagi qo'ltegirmonda bug'doy tortib ko'rsatdi. Qo'ltegirmondan picha narida qaynoqbuloq bo'lib, yulduzistonliklar go'shtni to'g'ridan-to'g'ri shu buloqda pishirishar, xamirni ham suvida qorisharkan.

Buloqning suvi salgina sho'r bo'lgani uchun masallig'ning tuzini o'zi rostlab qo'ya qolarkan.

– Mamlakatda yuzlab mana shunaqa buloqlar bor, – izoh berdi chol. – Buloq qayerda ko'p bo'lsa, o'sha joyda odamlar zich yashashadi.

Buloqning yonginasiga qo'yilgan ko'ktoshning ajoyib xususiyati bo'lib, u kechqurunlari ilimiliqturar, kunduzi esa haddan ziyod qizib ketar, yulduzistonliklar nonni shu toshga yopar ekanlar. Bunday

toshlarni o'sha Issiqg'orning tepa qismidan ko'chirib kelisharkan.

«Bu toshga go'sht yopib yesang, rosayam mazza bo'ladi-da», deb o'ylab qo'ydi Eshmat, so'ng o'sha masallig'ning manbaini surishtirdi.

– Go'shtni qattan olasiz, hazrat Humo?

– Chorvam yo'q, – javob qildi chol. – Lekin bu yerda parrandalar ko'p. Ularga tuzoq qo'yaman.

Chol qo'li bilan soy tarafni ko'rsatib, qo'shib qo'ydi:

– Bu tomonlar mevazor. Bekorchilikda bir aylanib kelarsizlar.

– Bu yerda hech kim och qolmas ekan, – atrofga havas bilan qarab qo'ydi Alamazon. – Faqat, qishga ko'proq don g'amlab olishingiz kerak, hazrat Humo. Xohlasangiz, biz yordam bervoramiz.

– Qish? Nima u? – so'radi chol.

«Nahotki, bu yerda qish ham bo'lmasa?» – deya taajjublanib o'yladi Alamazon va dars berayotgan muallimdek o'zini erkin tutib, zavq-shavq bilan tushuntira boshladi:

– Qish, bu – qahraton. Havo sovib ketadi, yer muzlaydi, ekin-u maysalar quriydi, daraxtlar yoppasiga barg tashlaydi. Odamlar besh qavatdan kiyim kiyib olishsayam, tishlarini takillatib dildirayverishadi, dildirayverishadi.

– Bizda sovuq va issiq suv bor, ammo sovuq havo yo'q, – o'z mamlakati nomidan gapira boshladi chol ham, – Yulduzistonda hech bir ekin yoppa qurib ketmaydi, hech bir daraxt butkul yalang'ochlanib qolmaydi. Bug'doyzorda bitta poya qurisa, yonidan boshqasi unib chiqadi, daraxtdan qovjirab uzilgan barg o'rnini endigina nish urib kelayotgan yangi kurtak egallaydi.

«Zap g'alati mamlakat ekan-da, – o'yladi Alamazon. – Yorug' dunyo odamlari buni sezib qolgudek bo'lishsa, qulog'imni garovga tikib aytamanki, yopirilib kelishadi. Ana o'shanda hatto mehmondo'st hazrat Humo ham bir paytlar g'or og'zida ularning yo'lini poylab o'tirganidan qattiq pushaymonlangan bo'lardi».

Alamazon bu g'aroyib mamlakat haqida to'laroq tasavvurga ega bo'lishga oshiqar, chol aytib berishni va'da qilgan Yulduziston mavzuidagi hikoyaning boshlanishini sabrsizlik bilan kutardi.

Hazrat Humo yorug' dunyoliklarni hujraga taklif qildi.

Qo'tirlar sulolasining inqirozi

Humo Xartum shahanshoh Qo'tir To'rtinchining hukmronligi davrida tug'ilib voyaga yetdi. Uning otasi saroyda bosh ayg'oqchi lavozimini egallab turgani uchun, ular mashhur la'l qasrning shinam xonalaridan birida istiqomat qilishar va shahanshohlik tomonidan yaratilgan qator imtiyozlardan bahramand edilar. Humo hukmdorning yakka-yu yagona o'g'li Qo'tir Beshinchi bilan tengdosh bo'lib, ular saroyda bir ustoddan ta'lim olishar, bo'sh vaqtlarini doimo birga o'tkazardilar.

Qo'tir Beshinchi yigirma bir yoshga to'lgan paytda otasi og'ir kasallikdan vafot etdi, o'g'il taxtga o'tirdi va ertasi kuniyoq Humo Xartum Ali Abdurahmonni bosh vazirlik mansabiga tayinladi. Podshoh ko'pchilik bilan kengashmay turib, mamlakat miqyosida hech bir ishni amalga oshirmasdi. O'zining mulohazaliligi va tadbirkorligi bilan keyinchalik hazrat Humo deb

nom olgan bosh vazir uning birinchi maslahatchisi edi.

Qo'tir Beshinchining qirq yillik hukmdorlik davrida yurt farovonlashib, viloyatlar ko'rkamlashdi, ilm-u fan sohiblari qadr topib, ma'rifat yuksaldi, ma'murchilik oshib, qurilish-lar avj oldi.

Yulduziston ikki yirik viloyatdan iborat bo'lib, shulardan biri – Tandir o'zining oltin saroy va la'l qasrlari, ko'rkam kumush binolari, gavhar favvoralari, son-sanoqsiz marmar haykallari bilan ajralib turardi.

Ikkinchi viloyat – Ajdarobod esa asosan Qo'tir Beshinchining hukmdorlik davrida kengaydi va obodonlashdi. Bu xushmanzara joydagi pastqam toshkapalar o'rnida yaraqlagan kumush va marmar binolar qad ko'tardi.

Yaylovlarda, chakalakzorlarda tarqoq holda yashab kelayotgan oilalarning asosiy qismi markaz atrofida to'planib, viloyat aholisi keskin ko'paydi.

Baland, sip-silliq qoyalar tizmasidan iborat bahaybat devor Tandir bilan Ajdarobodni bir-biridan ajratib turar, viloyatdan-viloyatga faqat Qoratuynuk deb ataluvchi ulkan tuynuk orqaligina o'tish mumkin edi.

Don, go'sht, meva va kanop mamlakatning asosiy boyligini tashkil etib, asosan Tandir shahri atrofida uyilib yotgan la'l, oltin, gavhar singari yirqiroq toshlardan saroy qasrlarini bezash, taqinchoqlar yasash uchungina foydalanilardi. Yulduzistonning eng qadrlı moli kanop edi. Kanop Ajdarobod va Tandir viloyatlarining juda kichik qismida o'sar, biror o'simlikni ko'chirib ekish, ekin maydonini kengaytirish bu mamlakatda hali odat tusiga kirmagandi.

Bo'zchilar kanopdan yupqa va qalin gazlamalar to'qishib, ularni turli giyohlar yordamida har xil ranglarga, jumladan, oq rangga ham bo'yar edilar.

Aholining katta qismini dehqon, chorvador va sohibkorlar tashkil etar, bu yurtning kosib-hunarmandlari bo'zchi, me'mor, naqqosh, miskar, duradgor, kulol, etikdo'z, bichuvchi kabilardan iborat edi. Sozanda, xonanda, shoir, suratkash, haykaltarosh, ayniqsa tabiblar el ichida eng nufuzli kishilar hisoblanishardi.

Qo'tir Beshinchi uzoq vaqtgacha farzand ko'rmadi. Uning xotini malika Maston bosh lashkarboshi Burbulit Idrak Ibrohimning opasi bo'lib, judayam ustomon va mug'ambir ayol edi.

Shahanshoh oxiri Ajdarobod viloyati hokimi Nodim Ulug'ning yosh va suluv singlisi malika Ruzvonga uylandi. Saroyda yosh kelin paydo bo'lgandan keyin, taqdirning taqozosi bilan, malika Maston ham kutilmaganda homilador bo'ldi-yu, malika Ruzvonning ko'zi yorishidan uch kun avval uni ham to'lg'oq tutdi. Shunday qilib, shahanshoh birin-ketin ikkita o'g'il ko'rди. Kattasini Fonus, kichigini Feruz deb atay boshladilar.

Malika Maston shundan keyin boshqa farzand ko'rmadi, malika Ruzvon esa yana bitta qizlik bo'ldi. Unga Xazina deb ism qo'yishdi.

Qari va johil malika Mastonning haddan ziyod taltanglatishi natijasida shahzoda Fonus ishyoqmas, injiq va ovsar bo'lib ulg'aya boshladi. U yuz-qo'lini yuvish, yechinib-kiyinish, hatto, burniga kelib qo'ngan pashshani haydashga ham erinar, muallimlardan yuz dimog'-firoq bilan saboq olar, kamon otish va qilichbozlik mashqlaridan umuman bosh tortardi.

Shahzoda Feruz, aksincha, bosiq, odobli va tirishqoq edi. Uning suxandonligi, zehn-farosatining o'tkirligi saroy olimlarini hayratga solardi. U o'n yoshidayoq kamon o'qini halqaga bexato sanchadigan bo'ldi, o'n bir yoshida qilichbozlik san'atini puxta egallab, ustodlarini ham qoyil qoldirdi. Uning aniq va chaqqon harakatlari bir paytlar Yulduzistondagi eng shovvoz qilichboz hisoblangan Barri Barakaning takrorlanmas uslublarini eslatardi.

Singlisi Xazina esa o'zining qo'g'irchoqday yoqimtoyligi, shirinso'zligi va pokiza xulq-atvori bilan saroydagilar mehrini qozongandi.

O'g'illari o'n ikki yoshga to'lganda Qo'tir Beshinchi qo'qqisdan vafot etdi. Shundan so'ng toj-taxt talashishlar boshlandi. Shahanshoh taxtni Feruzga vasiyat qilib qoldirgan bo'lishiga qaramay, bosh lashkarboshi Burbulit Idrak Ibrohim o'z jiyanini yoqlab chiqib, Feruz Fonusdan uch kunlik kichik, mamlakat taqdirini mushtdek bolaga ishonib topshirish aqldan emas, degan da'voni ilgari surdi.

Bosh vazir Humo Xartum Ali Abdurahmon, Ajdarobod viloyati hokimi Nodim Ulug' va shu viloyat lashkarboshisi Palaxmon polvonlar shahanshohning vasiyati buzilmasligi kerakligini talab qilishdi. Lekin xufiya ishlar boshlig'i Fisqiddin Makru Maraz, bosh ayg'oqchi Isom Ittu Iskabtopar, Tandir viloyati hokimi Hoshim Heziddin Xum va ana shu viloyat lashkarboshisi Shalamon Shildir kabilardan iborat nufuzli kuchlarni o'z atrofiga to'plab olgan Burbulit oxiri g'olib chiqib, taxtni shahzoda Fonus egallaydigan bo'ldi.

Bundan qattiq ranjigan Nodim Ulug' singlisi va jiyanlarini olib Ajdarobodga jo'nadi. Palaxmon polvon o'z lashkarlari bilan unga ergashdi. Shu tariqa Yuldu-

ziston o'z tarixida ilk bor ikki hokimlikka bo'linib, Tandir va Ajdarobod viloyatlari o'rtasida qo'riqlanadigan chegara paydo bo'ldi.

– Mana, ikki yildirki, kunimiz o'sha injiq go'dakka qolgan, – chuqur xo'rsinib qo'ydi Humo Xartum. – Bu davr ichida oddiy avomning ahvoli juda og'irlashib ketdi. Yangi podshoh eng serhosil mevazorlarni, eng sero't yaylovlarni, eng bo'liq bug'doyzorlarni o'z arbob-ulamolariga taqsimlab berdi. Saroydagi bir to'p laganbardor mashshog'-u shoirlarni hisobga olmaganda, ilm-u fan ahli xor bo'lib, san'atkorlarni hech kim qadrlamay qo'ydi. Yurtimizning o'tmishini o'zida mujassamlashtirgan shohona san'at asarlarini o'qish, o'qitish taqiqlab qo'yildi. Yurt iflos xandaqqa, yetti pushti pokiza o'tgan xalq irkit maxluqqa aylandi. Xullas, Isqirt Birinchining poyqadami el-yurt uchun qutlug' kelmadi.

– Isqirt Birinchi dedingizmi? – so'radi Alamazon.
– Kim u?

– Bu o'sha Fonusning yangi dabdabali ismi, – zaharxandalik bilan so'z qotdi chol. – Mamlakatning tobora gullab-yashnashiga sababchi bo'lgan Qo'tirlar sulolasi tugab, yurtga faqat pushtsizlik, isnod keltiruvchi Isqirtlar davri boshlandi.

– Yetti pushti pokiza o'tgan xalq! – cholning boyagi gapini alohida urg'u bilan ta'kidlab, o'ylanib qoldi Alamazon. – Yetti pushti pokiza...

Isqirtlar mamlakati

Toj-taxt uchun boshlangan mojaro Burbulit tarafdorlari foydasiga hal bo'lgan kuni quvonchdan o'zini saroyga sig'dirolmay qolgan malika Maston

omadli shahzoda Fonusni o'pib-yalab erkalatishga tushdi.

– Ertaga ertalab sanga toj kiydirishadi, shiringi-nam, – ro'molchasi bilan endilikda Qo'tir Oltinchiga aylangan Fonusning burnini arta turib gap boshladi malika. – Endi oldingda hamma yetti bukilib ta'zim qiladi, san bo'lsang kekkayib turaverasan. Kekkayib turgin, xo'pmi?

– Tog'am ham manga ta'zim qiladimi? – zavqlanib ming'irladi Fonus.

– Burbulitmi? – o'z ukasining nomini nazar-pisandsiz tilga oldi malika. – Buyursang, oyog'ingni yalaydi.

Shundan so'ng malika unga hammomda yaxshilab yuvinib olishi lozimligini aytdi. Fonusning kapalagi uchib, bunga o'lsa ham rozi emasligini ma'lum qildi. Malika odamlarning ko'ziga shu ahvolda ko'rinish uyat ekanligini uqtirib, hech bo'lmaganda yuz-qo'lingni yuvib olishing kerak, deb turib oldi. Fonus malikaning yuragiga g'ulg'ula solib, yuvinadigan bo'lsam, podshohlik qilmayman, deyishgacha borib yetdi. Bu mojaroning ustiga Burbulit kelib qoldi.

– Yuvin degandan keyin, yuvingin-da, – xotin bilan erkakning gapi o'rtasida ot bilan eshakcha farq borligini opasiga ko'rsatib qo'yish uchun jiyanini dabdurustdan o'dag'aylashga tushdi u. – Ertaga toj kiyasan-a, tirmizak!

– Bor, toshingni ter! – kutilmaganda unga shang'illab berdi Fonus. – Toj kiyganimdan keyin sanga oyoqlarimni yalashni buyuraman.

Burbulit Idrak Ibrohimdek takabbur va sovuqqon banda bu gapni eshitib, xiyla dovdirab qoldi. U o'zining qarshisida tirmizak bo'lishiga qaramay, agar

istasa, ertaga chindan ham kir oyoqlarini yalatishi mumkin bo'lgan hukmdor turganini chuqur his qildi.

– Nimalar deyapsiz, jiyan? – tezdayoq hovridan tushib, jiyanini umrida birinchi marta sizlay boshladi Burbulit. – Shunchaki jigarchilik qilib aytdik qo'ydik-da. Xohlasangiz yuvining, xohlamasangiz...

– Xohlamayman!

– Balli! Mana bu haqiqiy shahanshohning zardasi, – Burbulit soxta tirjayish bilan malika Mastonga yuzlandi. – Hali ko'rasiz, opa, jiyanimdan shunday bir hukmdor chiqadiki, bunaqasini hali ko'hna Yulduziston ko'rmagan, qaytib ko'rmaydi ham.

Bu gapdan so'ng Fonus ancha yumshadi.

– Sizni bosh vazir qilib olsam kerak, – dedi u Burbulitga nopisand boqib.

– Voy, «olsam kerak» deganing nimasi, shiringinam? – o'g'lini yengil-yelpi tergab qo'ydi malika. – Sani taxtga o'tqizguncha tog'ang ozmuncha kuyib-pishdimi? Yuvinib ol, degani – sanga jon tortishgani. Saroydagilar jiyanimning isqirtligidan kulishmasin deyapti-da.

– Kulishadi? – xonani boshiga ko'targudek bo'lib shang'illadi Fonus. – Unda man o'shalarning o'zlariniyam yoppasiga isqirt qilaman!

Ertasi kuni u ishni shundan boshladi. Toj kiydirish marosimi tugagach, taxtga durustroq o'rnashib ulgurmay, o'zining dastlabki farmonini e'lon qildi. Farmon juda qisqa bo'lib, unda: «Viloyatdagi hamma hammomlar ayamasdan majaqlab tashlansin!» deyilgan edi. Shahanshohlikning bu keskin tadbiri tufayli mamlakatga keladigan naf nimadan iborat ekanligini tushunolmay qolgan arbob-ulamolar o'zaro visir-visirni boshlab yuborishdi.

– Jim! – taxtdan yiqilgudek bo‘lib qichqirdi yangi xoqon. – Hammang bilib qo‘y, buguncha indamay-man, ertadan boshlab kir-chir yurmagan odam saroyda ko‘zimga ko‘rinmasin. Bu – bittasi. Ikkinchisi – man endi shahzoda Fonus ham, Qo‘tir Oltinchi ham emasman. Man – Isqirt Birinchiman. Hammang shunaqa deb chaqirasan! Xo‘sh, qaysiningda gap bor?

Hech kim churq etmadi. Endilikda bosh vazirlik lavozimini egallab turgan Burbulit Idrik Ibrohim rangi oqaribroq ketgan bo‘lishiga qaramay, xoqonga sipolik bilan ta‘zim qildi.

Saroyning ertangi kunidan ko‘ngli to‘q xoqon endi mamlakatdagi avomni tartibga solish haqida qayg‘ura boshladi. Birozdan so‘ng o‘nlab jarchilar bozor va guzarlarda shahanshohlikning yangi farmonini ovoza qilishga tushishdi:

– He-he, he-e-e-y! Esliklar-u nodonlar, xafalar-u shodonlar, go‘ng hidlagan cho‘ponlar, gul hidlagan juvonlar, eshitmadim demanglaro-o-v! Isqirt Birinchi padari oliylari mamlakat aholisiga katta g‘amxo‘rlik ko‘rsatib, bugundan e‘tiboran ularni yuvinish va cho‘milishdek mushkulotdan butunlay ozod qiladilar. Avomga berilgan bu ulgurji imtiyozdan bahramand bo‘lmay, o‘zining pokiza badani bilan shahanshohlikning saxovatini haqorat qilgan yurt g‘animlari darhol qamoqqa olinib, tavbasiga tayangunicha do‘pposlanadi. Qasddan yuvinayotgan yoki cho‘mi-layotgan paytda qo‘lga tushirilgan baliqpadarlar esa xavfli g‘alayonchi sifatida achigan zindonga tashlanadilar. He-he, he-e-e-y!!!

Saroy arboblari tuni bilan uxlamay chiqishdi. Ular shoshilinch ravishda iloji boricha durustroq irkitlashish choralari ko‘ra boshladilar. Chunki ular

o'zlarini qanchalar rasvolashtirishsa, xoqon oldida shuncha ko'p e'tibor qozonishlarini sezib turishardi. Biri tinmay qum-tuproqqa yumalar, ikkinchisi badaniga yelim surtib keyin ustidan chang to'zg'itar, yana boshqa birovni uqalanadigan qoratosh bilan vujudini ishqalashga kirishgandi. Aslida, avval suvga sho'ng'ib olib, so'ng qoratosh surtilsa, ish ancha oson ko'chgan bo'lardi. Lekin, u hali qoratosh surtishga ulgurmay turib qo'lga tushgudek bo'lsa, cho'milayotgan xavfli g'alayonchi sifatida zindonga tashlanishi turgan gap edi. Shahanshohlik dasturxonidan tegadigan ulgurjiroq sarqit evaziga o'z onasini badnom qilishdan ham qaytmaydigan sotqin ayg'oqchilar har qadamda izg'ib yurishardi.

Arbob-ulamolar ertasi kuni axlat titib charchagan po'mqarg'alarday qatorlashib, xoqon huzuriga kirib kelishdi.

– Mana endi hammamiz bir xilmiz, – tumshug'ini yuqori cho'zgancha, bo'ridek uvlab kula boshladi Isqirt Birinchi. – Endi bir-birimizdan kuladigan joyimiz qolmadi. Uv-uv-uv-uv...

Taomilga ko'ra, keliboq, xoqonning o'ng yonboshidan joy olgan Burbulit Idrak Ibrohim qoratosh timdalagan do'rdoq lablarini ishshaytirib, tavoze bilan bosh egdi. Boshqalar shatmoq burunlarini yerga tekkizgudek bo'lib ta'zim qilishdi. Shundan so'ng bir kechadayoq qorayaloqqa aylanib ulgurgan saroy shoiri Dutoriy uch-to'rt qadam oldinga chiqib, shahanshohga qaytadan ta'zim bajo keltirgach, bezlanib dedi:

– Agarkim joiz desalar, sumanruxsor shahanshohimizning nusrati huvaydolariga bag'ishlab xijo qilgan g'azalimni o'qib berurdim.

– Qani, o‘qi-chi, – taltayganicha ruxsat berdi Isqirt Birinchi.

Dutoriy hoshiyador sallasiga qistirig‘lik qog‘ozni olib o‘pgach, g‘azalni o‘qishga kirishdi:

«Yuvilmagan betingiz muncha chiroyli...»

Shoir o‘z odatiga ko‘ra biroz to‘xtalib, chetdan yog‘iladigan rag‘batlarni kutdi. Lekin bu haqoratomuz misra arboblarning ensasini qotirib qo‘ygan bo‘lsa kerak, ular miq etmay turishaverdi. Birinchi bo‘lib hushini yig‘ib olgan Burbulit: «Ofarin!» deya xitob qilarkan, dadilroq bo‘lsalaring-chi, degandek pastdagilarga o‘qrayib qo‘ydi.

Dutoriy ikkinchi misrani o‘qidi:

«Mog‘or bosgan etingiz muncha chiroyli...»

– Barakalla! – xirilladi bosh ayg‘oqchi Isom Ittu Iskabtoper.

– Hay-hay-hay! – deb tebrandi lashkarboshi Shalamon Shildir.

Bundan ko‘ngli ko‘tarilgan Dutoriy keyingi baytni zavq-shavq bilan kuyladi:

*«U yoningiz kir erur, bu yoningiz kir,
Oldingiz va ketingiz muncha chiroyli...»*

Arboblار bu safar ancha uyushqoqlik va dadillik bilan xitob qilishdi:

– Ofarin!

– Tasanno!

– Hay-hay-hay!